

Jegyzetek a felsőfokú újságíróképzés két hagyományáról

1. A magyarországi helyzet – manapság

1.1. Manapság nincs újságíróképzés

Kétségtelen, nem mindig volt így, mert például az 50-es években – igaz – elég rövid ideig volt újságíró szak az ELTE Bölcsészettudományi Karán; voltak is e szakon végzetek, köztük sokan jó nevű újságírókká váltak. Manapság viszont nincs, se az ELTE-n, se másutt; pontosabban nincs olyan akkreditált egyetemi (vagy főiskolai) szak, amely *újságíró* szakmamegnevezéssel adna diplomát.

Államilag elismert posztgraduális újságíró-képzés azonban folyik manapság is Magyarországon: a MUOSZ Bálint György Újságíró-iskolájában. Ez a képzés eredetileg zárt beiskolázású volt, vagyis csak olyanok jelentkezését fogadták el, akik már valamelyik napilapnál, hetilapnál, esetleg havilapnál dolgoztak, és felvételüket a lap főszerkesztője támogatta. Manapság efféle korlátozás már nem létezik, lényegileg bárki kérheti felvételét.

Tény az is, hogy a szomszédos Ausztriától a tengerentúli USA-ig számtalan felsőoktatási intézményben folyik egyetemi, illetőleg főiskolai szintű újságíróképzés, nem egy helyen önálló fakultásba szerveződve, vagyis nem egyetlen tanszék keretében oktatva a teljes kurrikulumot, hanem több különböző tanszék feladatává téve az egyes, esetenként szakmailag igen különböző feladatok, tematikák gondozását.

1.2. Manapság kommunikátorképzés van

Manapság – majdnem egy évtizede – Magyarországon létezik akkreditált *kommunikátorképzés*, amely zárulhat egyetemi és főiskolai diplomával egyaránt. Ebben a képzésben – mint ez más szakok esetén is gyakorlat – különböző szakirányú elágazások lehetségesek a kurrikulum szintjén. Ezen szakirányok között lehet *újságíró* is, aminek elvégzése a szak megnevezése mellett diplomabejegyzést jelenthet például így *kommuniátor (újságíró)* vagy *kommunikátor (intézményi kommunikáció)* és így tovább. A jelenlegi szabályozás értelmében minden diplomát adó képzés keretében több szakirányt kell a képzési intézménynek felajánlania: vagyis nincs benne semmi rendkívüli. A képzést az oktatási miniszter rendelete a képesítési követelményekről szabályozza.

Manapság Magyarországon több egyetemen (így például az ELTE-n, a PPKE-en, a PTE-en, a SZE-en), illetőleg főiskolán (így például a BKF-en, az EKF-en, a KJF-en, a VJTF-en) folyik kommunikátorképzés és benne nyilvánvalóan 'újságíróképzés' is.

Tény az is, hogy a szomszédos Ausztriától a tengerentúli USA-ig számtalan felsőoktatási intézményben folyik egyetemi, illetőleg főiskolai képzés olyan szakokon, amelyek Magyarországon *kommunikátorként* vannak egyesítve. A kurrikulumok elég változatosak, noha maguk a képzések egyértelműen társadalomtudományi végzettséget adnak, és így általában a társadalomtudományos képzést adó tanszékek, illetőleg fakultások vesznek részt benne.

2. Néhány jellegzetes különbségről e kétféle képzési hagyományban

2.1. A kurrikulumok különbségéről

Az újságíróképzés ott, ahol van ilyen – természetesen – arra helyezi a hangsúlyt, hogy az újságírás szakma, amelyet el kell sajátítani. Meg kell tanulni írni, sőt jól írni, amely ezerféle módon kapcsolódik a nyelvhelyességgel és a stilisztikával. El kell sajátítani azoknak a műfajoknak a sajátosságait, illetőleg sajátos különbségeit, amelyekben egy-egy feldolgozandó téma megvalósul. Ehhez igen gyakran jó háttérrel adnak a sajtótörténeti ismeretek. Ugyanígy esetenként kifejezetten szükséges a sajtójogban való jártosság legalább azon a szinten, hogy az újságírónak legyen (jogi értelemben vett) problématudata. És mindezek mellett ismernie kell azokat a technológiai körülményeket, amelyek közepette elő kell állítania termékét, a cikket vagy éppen magát a rovatot: ehhez jártasnak kell lennie a tipográfia, a képszerkesztés, sőt a laptervezés elemeiben is: a tipográfussal, a képszerkesztővel vagy a laptervezővel akkor tud ugyanis sikeresen együttműködni és lesz a termék megjelenése az adott körülmények között optimális, ha könnyen szót értenek, amelynek feltétele a – mondjuk így – közös nyelv, vagyis a tipográfussal, a képszerkesztővel vagy éppen a laptervezővel közös nyelv. Lehet, természetesen, finomítani még ezeket például annak mentén, hogy az újságíróképzésen belül célszerű megkülönböztetni a nyomtatott mellett az elektronikus médiumokban (rádió, tv, on-line) jártos újságírókat, az újságírókat és az újságszerkesztőket és így tovább Amennyiben volna *újságíróképzés* a mai magyar felsőoktatásban, akkor mind egyetemi, mind pedig főiskolai szinten megjelenéneek részeként az általánosan művelő tárgyak, amelyek között egyaránt lehetne pszichológia, szociológia vagy valamilyen módszertan, vagyis megjelenhetne benne a társadalomtudományi képzés is..

A kommunikátorképzésben azonban dominál a társadalomtudományi felkészítés abból kiindulva, hogy a kommunikátor a társadalmi kommunikáció valamely szegmensében tevékenykedik majdan, és arra van szüksége, hogy a

társadalmi kommunikáció egészének funkcióját, részleteinek működését egyaránt értse. Ennek háttérében az a megalapozott felismerés van, hogy a társadalmi kommunikáció mint a társadalom egyik alrendszere azt a 'kötőanyagot' adja, amely biztosítja magának a társadalomnak az integráltságát. A társadalmi kommunikáció zavara a társadalom zavarát jelenti, a társadalmi konfliktus a társadalmi kommunikációban artikulálódik, ezért a kommunikátornak mindig az egészszre is tekintettel kell a rá jutó szegmensben feladatát megoldani. Ez az a mentalitás, amellyel összefüggésben felértékelődik az ún. tényfeltáró (vagy oknyomozó) újságírás; ennek okán szoktak a három tradicionális hatalmi ág mellett a kommunikációról, gyakran szűken gondolva erre csak a tömegkommunikációt értve rajta, negyedik hatalmi ágról beszélni. Ha ennek a koncepciónak a fényénél tekintünk a kommunikátor szak jelenleg érvényes képesítési követelményeire, érthetővé válik, hogy miért fontos a társadalmi elemzésre való felkészítés, miért helyez hangsúlyt a miniszteri rendeletben közreadott követelményrendszer arra, hogy ne egyetlen társadalomtudományi háttérből (mondjuk a szociológiából) lehessen ezt elvégezni, de – elvben felkészült legyen a diplomás szakember arra, hogy különböző perspektívákból legyen képes megközelíteni egy-egy társadalmi konfliktust (az említett szociológiaiak kívül például szociálpszichológiai vagy kulturális antropológiai perspektívából is). Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy az újságírásra specializálódni óhajtó leendő diplomástól a kommunikátor szakon nincs elvárva a gyakorlatias felkészültség a sajtóműfajokban vagy éppen a laptervezésben.

A két képzési filozófia szerinti különbség mindazonáltal nem árnyalatnyi, nem is az arányokat érint, hanem azt, hogy mit is tekint egyik vagy másik képzési filozófia meghatározónak, kiindulópontnak.

2.2. Az elvárt gyakorlati tapasztalatok különbségéről

Elvben mind az újságíró, mind a kommunikátor kurrikulumának jelentős százalékát a gyakorlati képzés kell, hogy kitöltse. Különbözik azonban a gyakorlat tárgya az egyik, illetőleg a másik esetben.

A jelöltnek meg kell írnia különböző műfajokban, különböző tematikákban („rovatokban”) jelentős mennyiségű cikket ahhoz, hogy 'inasból' 'segéddé' váljék felkészültségét, tapasztalatait tekintve. Ha ez nem történik meg, akkor elvben lehet ugyan felkészült, de semmi garancia arra, hogy *élesben* is megállja a helyét. És itt a „élesben”-en van a hangsúly. Tény, hogy az újságírás gyakorlat, praxis, de az is tény, hogy erre nem lehet felkészülni pusztán *védett* iskolai (tantermi) körülmények között. Lehet ugyan stílusgyakorlatokat folytatni, lehet különböző műfajok sajátosságait gyakorolni, de nem lehet iskolában valós problémákat, szerkesztőségi munkakörülmények között tanulmányi célokkal feldolgozni. Lehet, természetesen,

iskola mellé olyan körülményeket telepíteni, amelyeken keresztül megvalósíthatók az újságírásra képzés igényei (követelményei). Talán a Budapesti Kommunikációs Főiskola és az Info Rádió kapcsolata érzékelteti, hogy ha kivételesen is, de ez is megvalósítható. Talán hasonló helyzetet sikerült teremteni a székesfehérvári Kodolányi János Főiskolán is. Viszont az is látnivaló, hogy ezek a megoldások sem az iskolarendszerű oktatásba viszik be az újságírást, hanem csak a környékére. Innét nézve az is érthető, hogy miért nevezik időnként az újságíróit „másoddiplomás” pályának: gyakorlati, újságírói tapasztalatok előterében lehet magát az újságírói gyakorlatot is hatékonyan fejleszteni.

A kommunikátorképzés gyakorlatiassága társadalmelemzési gyakorlatokat jelent: terepmunkát, azt az analízist (és az analízisre való felkészültséget), amely a valódi tényfeltárás módszertani megalapozása volna. Ma már nagyon világosan látszik, hogy a társadalomtudományok empirikus vizsgálati módszerei nem az adott társadalomtudományok megnevezései mentén különböznek egymástól. Ugyanazt a módszert (és kiértékelési metodikát) egyaránt használja a szociálpszichológus és a szociológus vagy a kultúrakutató és a kommunikációkutató. És ugyanezek a módszerek módszerei az oknyomozó újságírásnak is. Csakhogy maguk a módszerek ritkán mechanikusan végrehajtható receptek, általában a társadalmi folyamatok megértésében járatos szakemberek tervező és értő kivitelező tevékenységét igénylik.

Amennyiben a kommunikátorképzésen belül jelenik meg az újságíróképzés szakirányként, akkor ennek a szakiránynak a gyakorlati képzésében az újságíróképzés gyakorlatigénye is meg kell, hogy jelenjen. Ennek összes következményével együtt.

3. A magyar felsőoktatás által eddig meg nem válaszolt kihívásokról az újságíróképzéstől a kommunikátorképzésig terjedő sajátos területen

3.1. Igényli-e a diplomát a mai magyar társadalom?

Minden kétséget kizáróan ma Magyarországon mind az újságíró diplomára, mind pedig a kommunikátor diplomára van igény, vagyis hosszabb ideje folyamatosan túljelentkezés regisztrálható a képző intézményekben a kommunikátor szakon és ez fokozottabban érvényes azokban az intézményekben, amelyek újságíró szakirányt (vagy ennek valamilyen más elnevezés alatt futó változatát, például az intézményi kommunikációt) is hirdetnek. És nincs különbség az államilag finanszírozott hallgatói helyek és az önköltséges helyek között. Ezért a tartósan alulfinanszírozott állami fenntartású intézmények és a nem állami fenntartású intézmények egyaránt az önköltséges helyek számának növelésével reagálnak a (piaci) lehetőségekre. Manapság már elmondható, hogy a néhány éve nagy presztízsnak örvendő kommunikátorképzés elindult a presztízsvesztés útján. Megfigyelhető, hogy mindig vannak

olyan szakok, amelyek – különböző okokból – felveszik azokat a felsőoktatásba törekvőket, akiknek nincs határozott pályaképük. Sokáig ilyen volt például a bölcsészeten a *népművelés* szak, manapság ilyen funkciót is látszik ellátni a *kommunikátor* szak.

Kiáltóan más a helyzet azonban, ha a munkáltató oldaláról vesszük szemügyre a terepet: gyakorlatilag kommunikációval kapcsolatos állás nincs szakirányú diplomához kötve. A munkavállalók nem a végzettség alapján, sokkal inkább felvételi interjú, próbamegbízás vagy próbaidő alapján esetleg referenciákra hagyatkozva döntenek a kommunikációs munkakörök betöltéséről. Ez így van a kifejezetten újságírói munkakörök betöltése esetén is.

Ráadásul mindez olyan társadalomtörténeti körülmények között, amelyekről bizonyosan állítható, hogy benne a kommunikációs alrendszer szerepe, jelentősége megnőtt. Nem csak ennek felismerésével értékelődött fel a helyzet, mint erre volt már korábban utalás, de az információfeldolgozó technológiák forradalminak tekinthető (és még le nem zárult) változása, átalakulása, illetőleg az új kommunikációs médiumok megjelenése okán. Ma nem arról van már szó, lehet-e a három klasszikus hatalmi ág mellett egy negyedikről beszélni, hanem inkább arról, hogy az információs (vagy éppen tudás-) társadalom egészen új kihívásokat támaszt az egész társadalommal és benne a felsőoktatással szemben is.

Erre az új helyzetre a felsőoktatásnak mindenképpen fel kell készülnie, akár a jelenlegi tényleges kihívások pillanatnyilag másféle trendjei ellenére is. Ma Magyarországon nem csak sajtószóvivőt, kommunikációs igazgatót, art-directort, szervezeti kommunikáció szakértőt nem képeznek; nemcsak roppant leszűkített közkapcsolati (PR) szakértő képzés folyik; de a rövidesen megjelenő új kihívásokra – mintha – egyáltalán nem folya felkészülés (bár egy-egy ellenpélda mindig akad), például az infokommunikátor, a médiatervező, a kommunikációsstratégia-tervező, a kommunikációs szervező, a kommunikációfejlesztő [nem csak tréner], a kommunikációelemző, a kommunikációkutató képzésére, és ez a felsorolás egyáltalán nem tekinthető teljesnek.

3.2. Van-e ma sajátos szerepe az értelmiségi képzésnek?

Két dolgot kell világosan látni e tekintetben. A magyar felsőoktatás hosszabb ideje tartósan feladatának tekintette a legkülönbébb professziókra való képzés mellett az értelmiségivé válás segítségét, vagy ahogy leegyszerűsítve mondani szokás: az értelmiségképzést. Erről a törekvéstről azonban bizvást megállapítható, hogy nem vezetett eredményre. Igaz, mérni sem törekedtek az eredményt. És manapság egyáltalán nem mutatható fel olyan intézményesedett törekvés (tiszteletreméltó személyes teljesítményeken túl), amely a problémát koncepcionálisan törekedett volna megragadni és követ-

kezményekkel teli ajánlatot tenni. Néhány nem szakspecifikus tárgy kötelezővé vagy kötelezően választhatóvá tételével van jelenleg letudva a feladat.

A másik látnivaló helyzet a magyar felsőoktatásba bejutó diákok intellektuális-morális helyzete a mai avagy akár csak a majdani értelmiségi szerepvállalás tekintetében. Ennek az összképnek sem az egyébként aligha kikerülhető hallgatói létszámemelésekből adódó tömegesedés nem kedvez, sem Magyarország szervesnek nem nevezhető társadalomtörténete az elmúlt évszázadokban és az elmúlt évtizedekben egyaránt. Ezek ugyanis azt a kultúrát, amellyel a hallgatók átlépjék a felsőoktatás küszöbét, roppan töredezetté, nagy fehér foltokkal telivé tették, s így magukat a diákokat értékorientációjukban nem tudják felvértezni.

Ez a helyzet az értelmiségi szerepvállalás egyetlen terepén sem jó, de fokozottabb veszélyt jelent olyan hagyományosan szabadúszó (free lance) értelmiséginek tekintett professziók esetén, mint az újságíróé. Az értelmiségi szerepvállalás összefüggésében a megalapozott és kellően kiterjedt és személyessé lett kultúra nélkül az újságíró kiszolgáltatottá vált (és válik ma is) a pillanatnyi helyzetben és csak személyes invenciója segítheti át egy-egy nehéz helyzeten. Ez viszont társadalmilag túl nagy kockázat.

Erre a helyzetre telepszik rá a második modernitásukat élő társadalmak (ilyen a magyar is) korábbi társadalomszervezettségükhöz képest is jelentősen átalakult, kidolgozódott és szorosabbá vált szervezete. Ebben az új helyzetben a korábbi értelmiségi attitűd, lényegileg a pálya széléről való kritikagyakorlás a társadalom jobbításának igényével, lehetetlenné válik. A közjó szolgálata manapság már szinte kizárólag csak szervezeten belülről lehetséges. Ha viszont az értelmiségi beépül egy-egy (társadalomszervező) szervezetbe éppen azt a függetlenséget veszti el, amely legnagyobb garanciája volt annak, hogy csak az igazságnak legyen elkötelezve. Ez még akkor is igaz, ha a mai értelmiségi szervezetekben való megjelenése nem tekinthető a társadalomtörténetből ismert honorácior-értelmiségi státusának. Az a szakértői státus, amit ma a társadalom szervezetében az értelmiségi el tud foglalni értelmiségiként másféle társadalmi státus: a mai Magyarországon még eléggé kidolgozatlan és bizonytalan. Ez sem kockázatcsökkentő helyzet.

A problémakör részletes kifejtése itt és most nem lehetséges, legyen elég annyi, hogy ebben a második modernitását elő társadalomtípusban felértékelődik az etika szerepe. Ez az etika azonban sajátosan kommunikatív etika.

3.3. Egyetemi és/vagy főiskolai diplomára van-e szükség?

A mai magyar helyzet az, hogy *kommunikátorképzés* folyik mind egyetemi, mind pedig főiskolai diplomával zárulóan. *Újságíróképzés* azonban sem egyetemi, sem főiskolai diplomával záruló formában nem folyik, pontosabban szakirányként folyik a *kommunikátorképzés* keretében.

Továbbá, az egyetemi, illetőleg a főiskolai diploma képesítési követelményeit összehasonlítva az is nyilvánvaló, hogy nincs a két diploma között valódi tartalmi különbség. A dokumentum azt sugallja, hogy nem lehet különbséget tenni az egyetemi és a főiskolai szint között. Gyanítható azonban az is, hogy ez a tény nem kizárólagosan a *kommunikátorképzés* specifikuma. Talán túl messze vezetne e probléma átfogó vizsgálata, legyen elég itt és most annyi, hogy a magyar felsőoktatásban – főként az EU-integráció okán – elindult, szokásosan bolognai folyamatnak nevezhető, változási események az elkövetkező években ezt a képzési területet is érintik majd, attól teljesen függetlenül, hogy a társadalmi kommunikációval kapcsolatos professziók, a professzionális különbségek kiérlelődtek-e már addigra: vagyis differenciálódtak-e a társadalmi kommunikációval kapcsolatos szerepek (illetőleg ezek a differenciák sztenderdizálódtak-e) oly mértékben, hogy különbséget lehet tenni köztük a tekintetben, hogy különböző válaszokat igényelnek a felsőoktatási kurrikulumokban a főiskolai, illetőleg az egyetemi diploma között.

3.4. Graduálisan és/vagy posztgraduálisan megszerezhető diplomára van-e szükség?

A *kommunikátorképzés* jelenleg érvényes képesítési követelményei előírják egy másik diploma meglétét a diploma kiadásának feltételeként. Ennek az igénynek a következményeként szokás tekinteni a felvételtkor kötelező kétszakosságot, amelynek lehetnek ésszerű társadalomszerezési okai, de nehéz érvelni a megoldás mellett a szakma perspektívájából.

A képesítési követelményekben szereplő másik diplomára vonatkozó feltételnek ugyanis lehet más oka is. Az például, hogy a kommunikátor szerepe szerint *valamivel* kapcsolatban teszi azt, amit tesz. Ahhoz, hogy ezt jól tesse (mindenekelőtt a képzés alatt, vagyis választott pályájára való felkészülési időszakában) szükség van egy olyan professzionálisan kezelhető tematikára, amelyen a kommunikációs felkészültségek kialakíthatók; s ha már egyszer ezek kialakultak, át is vihetők más tematikákra (az első esetben azonban még nincs mit honnan átvinni, ezért kell ezt sajátos módon megoldani).

Mindebből az következne, hogy ideális esetben mind a kommunikátorképzést, mind ennek részeként vagy függetlenül tőle az újságíróképzést az első diplomát követően, posztgraduális formában volna célszerű hozzáférhetővé tenni. Bizonyosnak látszik azonban az is, hogy ez a jelenlegi viszonyok között túl nagy lépés volna: a kompromisszumokat a másik diplomára vonatkozóan a párhuzamos képzésben lehetne látni; egyébként pedig a jogász-képzésben vagy az orvosképzésben jól bevált *szakvizsga* létesítésével lehetne kezelhetővé tenni a sajátos képzési problémát.